

АВТОБИОГРАФСКИОТ ДИСКУРС ВО АВТОБИОГРАФИЈАТА НА ГРИГОР ПРЛИЧЕВ

Јованка Денкова
Универзитет „Гоце Делчев“ Штип, Македонија

Keywords: ауџиобиоџрайџс, ауџиобиоџрайџиџал дисџоурсе, Гриџор
Прлицев, Маџедониан лиџерату̀ре.

Summary: This paper explores the question of autobiographic discourse in Grigor Prlicev's *Autobiography*. First, we determine the basic theoretical settings according to which a text can be said to be autobiographical, or having autobiographic elements. Then, it will be specifically indicated, whether through the presence of explicit and implicit techniques or elements in certain parts used by the author his work can be called an "autobiographical text".

Клучни зборови: автобиографија, автобиографски дискурс, Григор Прличев, македонска книжевност.

Резиме: Овој труд го истражува прашањето на автобиографскиот дискурс во „Автобиографијата“ на Григор Прличев. Најпрвин, ќе се одредат основните теориски поставки според кои за некој текст може да се каже дека е автобиографски, или дека поседува автобиографски елементи. Потоа, конкретно ќе се укаже на присуството на експлицитните и на имплицитните техники или елементи во одредени дела кои ги користи авторот, според кои неговото дело може да се нарече „автобиографски текст“.

1. Вовед

Пред да почнеме со разгледување на корпусот од дела кои можат да се окарактеризираат како автобиографски, можеби најдобро е најпрвин да се осврнеме на тоа „што е автобиографија?“.

Самиот збор е изведен од три грчки зборови, со значење „autos“ (себе), „bios“ (живот) и „graphie“ (пишува, запишува). Автобиографијата е стил, начин на пишување што постои онолку колку што има запишано историјата. Сепак, автобиографијата не била класифицирана како жанр сè до доцниот 18 век.

Во дигиталниот речник на македонскиот јазик, зборот автобиографија е објаснет како „книжевно дело во кое авторот сам си го опишува својот живот; опис на сопствениот живот“. Во Оксфордскиот речник,

зборот „автобиографија“ е објаснет како „дело за животот на некое лице напишано од страна на тоа лице: во својата автобиографија тоа лице дава жив опис на своето детство“. Таму, автобиографијата се смета за книжевен жанр: книги кои се интересна мешавина на автобиографија и на фантазија.

Постојат многу дефиниции и обиди да се расветлат карактеристиките на автобиографијата. Најпознат во таа смисла е Филип Леџина (Phillipe Legeune) (Legeune, 1975: 4), со неговата статија „Автобиографски пакт“ („Autobiographical pact“) (1975), каде што откако и тој самиот се прашува дали е возможно да се дефинира автобиографијата, вака ја дефинира: „Ретроспективна раскажувачка проза со која некоја реална личност го раскажува сопственото живеење, фокусирајќи се на својот личен живот, а особено на приказната за неговата личност“. Колку за појаснување, овде, под терминот *автобиографски пакт* се подразбира договор меѓу авторот и читателот во кој пишувамот на автобиографијата експлицитно се обврзува себеси не на некаква невозможна историска точност, туку бара да се земе предвид искрениот напор да се разбере неговиот или нејзиниот живот. Тој разликува четири пресудни елементи според кои функционираат автобиографските текстови: 1. *Обликот на употребата на јазикот* (раскажување во проза), 2. *Темата* (личниот живот, историја на развојот на личноста), 3. *Ситуацијата на авторот* (идентитетот на авторот и раскажувачот/нараторот) и 4. *Позицијата на раскажувачот* (идентитетот на раскажувачот и на главниот лик, како и ретроспективната перспектива на раскажувањето) (Kos-Lajtman, 2011: 32). Во својата статија, Леџина (Legeune): разликува *експлицитни* и *имплицитни* начини за воспоставување на автобиографскиот договор, а наспроти него разликува и *фикционален/романескен договор*. Исто така, Леџина (Legeune) се обидува, врз основа на сите критериуми, да ја маркира границата меѓу автобиографијата и граничните жанрови како биографија, автобиографски роман, мемоари и сл. Но, истражувањата на голем број други теоретичари, особено во последните дваесет години, укажуваат на фактот дека автобиографијата како жанр, сè повеќе свесно „позајмува“ разни методолошки постапки од имагинативната фикција. Тоа, пред сè, произлегува од потребата на пишувамот на автобиографијата, да ја изрази „вистината“ за своето минато, па затоа тој „позајмува“ специфични вербални стратегии за да ги надмине ограничувањата (Renza, 1977: 2).

2. „Автобиографијата“ од Григор Прличев

Се чини неизоставно е да се зборува за македонска автобиографска проза за деца и за млади, а да не се земат предвид двете автобиографии, од Григор Прличев и од Марко Цепенков, од XIX век, кои денес се неизоставна лектира во основното и во средното образование.

Од тие причини, во овој труд ќе се разгледува ова прашање во „Автобиографијата“ на Григор Прличев.

Самиот Прличев не доживеал да ги види ефектите од ова свое дело, бидејќи неговата „Автобиографија“ за првпат е печатена една година по неговата смрт, во 1894 година. (Книгата е насловена од приредувачот) (Сталев, Скопје: 168). Таа открива многу значајни моменти од неговиот животен пат. Исто така, од неа се гледа дека идеалот на Прличев (според сопственото признание) бил *совршенството*. Но, бидејќи тоа е утопија (Сталев, 2001: 180), а тоа го сфатил и самиот Прличев, тој отворено варира една мисла која се среќава најпрвин во „Мечта на еден старец“. Есејот „Мечта на еден старец“ (Софија, 1883) е напишан во Охрид, на 27 март и претставува претходница на Прличевата „Автобиографија“. Всушност, тој е скица за „Автобиографијата“. Во текстот, Прличев води разговор со самиот себе, со својот дух, со својата противтежа. Тој води борба со своите размислувања дали да продолжи да пишува „Сакаш ли да ме натераш да грачам како гавран, кога на младини сум пеел толку убавичко?“ Тој се бори со себе дали да продолжи по успешниот пат кој го трасирал во Атина, но на кој му поставија илјадници неволји. Не можејќи да ги совлада непријатностите, тој се одлучил да се оддаде на просветувањето на својот народ, на 117 ученика, иако бил зелен за творење, а веќе следната година го започнал пишувањето на својата автобиографија (Миронска-Христовска, 2005: 168).

Се работи за автобиографска проза структурирана од 24 помали поглавја, нумерички разделени, кои можат да егзистираат и како посебни наративни единици.

Делото започнува со еден вовед (предговор) од самиот автор, во кој преовладува дилемата на авторот дали да ги открие своите најдлабоки мисли и чувства на јавноста/народот, воедно прашувајќи се за евентуалната можност тоа да се сфати како негова преголема гордост, но сепак, на крај, уверен во корисноста на овие книшки, се зафаќа со работата: „Да ја пишувам ли својата биографија? Да ги обнародувам ли најтанките подробности на својот краток живот? Да се споредам ли со оној безумно горд калуѓер што пред смртта своја сериозно се загрижил да му ги остави своите бројаници во наследство на папата и

разни други свои рабоке на разни калуѓерици и посници? Долго време се колебав и нито би сум пишувал ако не бев уверен дека биографиите се доста полезни книшки“ (Прличев, 2003: 37).

Воведувајќи го читателот во текстот со ваквите предговори/воведи или поговори/епилози, авторот користи една литературна стратегија, каква што користат многу запишувачи на автобиографии, а кои, всушност, претставуваат метатекстуални рефлексии за веројатноста на нивната сопствена меморија (Kümmerling-Meibauer, 5). Со тоа, авторите на автобиографиите обично настојуваат да го засилат чувството на веродостојност во идентитетот на нараторот, односно да го потенцираат референцијалниот код на раскажувањето.

Веќе овде, авторот Григор Прличев отворено подвлекува дека ќе ја пишува својата автобиографија. Раскажувањето се одвива цело време во прво лице, во наративна форма. Раскажувањето почнува со неговото потекло и се даваат точни податоци за местото и за датата на раѓање (единствено за годината има нерешителност, но не по негова вина), за родителите, за смртта на таткото и за тешката положба на семејството.

Во неговото дело две личности заземаат посебно место: дедо му и мајка му: „Дедо беше земјоделец, висок и белобрад старец, но трудољубив. Он секоја сабота просеше милостиња за затворениците“, од каде што се гледа дека дедото бил милостив човек кон намачените и сиромашните, но особено имал желба да го изучи внукот Григор. На ист начин е опишана и борбата на мајката да осигура леб на семејството, преку работа по туѓите куќи.

Според тоа, можеме да заклучиме дека овде се работи за еден текст кој не остава ни најмал простор за некаква дилема во неговата автобиографичност, односно, што би рекол Леџина (Legeune), доследно се спроведува *автобиографскиот пакт*. Тоа, авторот го постигнува користејќи експлицитни и имплицитни постапки. Имено, уште на кориците на книгата стои името на Григор Прличев, во првото поглавје тој дава податоци за своите родители, а раскажувањето е во прво лице. Значи, постои идентичност меѓу нараторот и ликот, што пак е идентично со ликот на авторот (автор=наратор=лик/протагонист), односно Прличев не е само автор туку е и раскажувач на настаните во кои и самиот учествува. Експлицитна потврда за еквиваленцијата на имињата наоѓаме на повеќе места во текстот. Со тоа, задоволени се сите фактори за еден текст да се нарече автобиографски, според Лежен.

Освен што авторот ни ги дава имињата на најблиските членови од фамилијата (децата: Никола, Иван, Зуграфина/Зографина), имињата на мајката и на дедото никаде не се даваат, иако тоа се личностите кои за

Прличев стојат на највисокиот пиедестал во животот. Низ целиот текст, Прличев ни ги дава и имињата и презимињата на личности од поширокиот општествен круг, некои кои останале анонимни, но и такви кои оставиле силен белег на историјата во времето на Преродбата, имиња на списанија и настани (Димитар Миладинов, разни охридски првенци како Зарчевци, Робевци, грчкиот доктор Анастас Серезлија, Симон чевларот, Јоан Сапунџиев, Михаил Бодле, Јаким Сапунџиев, Ангел Групчев и др.), претседателот на комисијата во Атина - Рангавис, Христодул Владиков, Наум Стружанче, Андронаки Мелетиев, изгонетиот владика Мелетиј, списанието „Дунавски лебед“ (каде што ја прочитал веста за смртта на браќата Миладиновци во цариградските зандани), списанието „Читалиште“...

Исто така, се чини дека уште од првото поглавје, на авторот главна тема му е науката/учењето, што било особено голема и претсмртна желба на дедото на Григор: „Бев одвај четиригодишен, кога дедо ми достави еден грчки буквар по најстарата метода и ме изучи на имињата од буквите: алфа, вета и др. што ги распознав за неколку дена...Дедо ми беше очарован кога му читав“(38), „На Григора се надевам; и ти да се надеваш...Дај ми клетва оти ќе го прашчаш на училиште“. Учењето ќе го следи Григор постојано, до крај на животот. Единствено, две нешта му ја заматуваат радоста и желбата за ука: првата е бедата во која живее семејството поради што мајката мора да измеќарува по туѓите куќи и тоа силно го боли: „Пред да го достигнам аголот на Писиновската улица, чув мајчини си воздишки, милата носеше на главата еден уште мокар болјарски килим, од грамадна должина и ширина, здиплен in octavo килим кого маска со мака би го носела. Ми се раскина срцето. Кога ме виде, таа ги запре офкањата...“ (46). Затоа и подоцна, па и во текот на целиот живот, тој ќе настојува да не ја обеспокојува саканата мајка, па дури и кога бега од училиште. Бегството од часовите е поврзано со втората работа која го измачува Прличев, а тоа се неопитните даскали, особено асимилаторската политика која во времето на преродбата ја воде околниите балкански држави за асимилација на македонскиот народ, преку стипендирање на млади луѓе, испраќање српски, грчки и бугарски учители, изведување на наставата по училиштата и преку богослужбата во црквите, на грчки или на бугарски јазик. Во тој контекст, историски засведочени се и некои од имињата кои овде се спомнуваат, како и голем број наративни медалјони поврзани со нив: „Учителот, погоден за 300 гроша годишна плата, седеше и шиеше. Кога идеа учениците кај него, (...) учителот си го продолжуваше шиењето. ...Кон пладне заповедуваше: 'Спијте', нè редеше еден до друг, ни ги опираве

главите на гредите и ни тураше во десното уво по едно камче, за да не мрдаме. Горко на оној што би му паднало камчето! По тој начин, учителот, доволно сит и напоен, спиеше блажен сон. Неретко учениците му носеа јадење и пијачки кој од милост, кој од страв (40)“.

Првиот негов учител бил Аполета, кој безмерно и бездушно ги тепал учениците, заради што Григор ќе го замрази училиштето: „Ја наведов главата, но не сакав веќе да го видам лицето на Аполета; а за да не ги беспокојувам домашните, особено деда, којшто беше болен, јас се преправав дека одам на училиште, а се криев во урнатините на градската тврдина и таму читав и се радував на природата, додека да се пуштат учениците. И така секој ден, во уобичаените часови, си ги земав книгите...(43); „Совеста ме гризеше што ја лажев мајка, благородна, неуморна, добродетелна, свештена. И тоа ми ја увеличи меланхолијата (48)“.

Во подоцнежното школување и низ животот се спомнуваат и: поп Стефан, учителот Влав, Константин Јанинец, Андроник Јосифчев, учителот Наум Филев и многу други.

Овие факти се од големо значење не само за запознавање со биографијата на авторот туку и со неговиот развој како книжевник, а особено за запознавање на општествено-културната, економската и на политичката ситуација на просторот на Македонија, во мрачниот XIX век. Истовремено, тие ни ја откриваат драматичната психолошка состојба на Прличев како резултат на неговото опкружение: „Бев растреперен како поет што гледа зло по светот и не може да го трпи...Бев сеедно задуман, намуртен, мрачен како старец што многу пострадал во животта. Во радости, свадби, песни, танци, меланхолијата ми се засилуваше. Ќе видов ли беда каква и да е, ќе чуев ли липање на бесолзна баба над чуждаго мртовец, - веднаш страсни солзи ќе ми потечеа од очите. Бев постојано во раздражение...(49)“.

Автобиографијата многу сликовито ни ги дава маките на Прличев по затворањето, првин во охридскиот, па во дебарскиот затвор, заради неговата активност за воведување на бугарскиот јазик наместо грчкиот. По ослободувањето, се оженува со Анастасија, ќерка на познатиот Христо Узунов и сестра на учителот Константин Узунов, потоа, според обичајот засадува ново лозје и тогаш неговите работници ќе испеат песна. Со оглед на фактот што во својот раскажувачки дискурс, авторот во три наврати вметнува/интерполира стихови од песната која самиот ја напишал по повод доаѓањето на новиот митрополит Натанаил (132-133), препеани стихови од „Илијадата“ (131) или испеани од работниците на неговото лозје (128-129), може да се каже дека се работи за полидискурзивна автобиографија (Kos-Lajtman, 2011: 43).

3. Заклучни согледби

Со оглед на фактот дека нараторот/ликот го почнува раскажувањето давајќи ја и својата генеалогичка информација за предците и за родителите, а завршува со податок за периодот во кој е напишана автобиографијата и каде што е запишано: „Солун, 16 април 1884-1 мај 1885“ (136), во моментот на пишувањето на текстот, нејзиниот автор имал педесет и пет години. Од претходнокажаното, следејќи ги критериумот за третман на категоријата време, може да се заклучи дека текстот може да се оквалификува како хронолошки омеѓена автобиографија.

Низ целата „Автобиографија“ присутно е ретроспективното раскажување и фабулата тече линеарно, се зафаќа периодот од најраното детство на авторот, па сè до завршувањето на текстот, со еден исклучок во поглавјето 18, каде има еден скок назад во минатото (елипса): „Да се вратиме пет години назад (1863). Моето враќање од Атина беше уште пресно и учителствував на грчки јазик (97)“. Ваквото навраќање е со функција да го разјасни неговото познанство со еден од жандармите во затворот, негов некогашен ученик.

За крај, ако се ориентираме според класификацијата на жанровите на Лецина (Legeune), во неговиот „Автобиографски пакт“, и со оглед на претходнокажаното за доследното и потполно совпаѓање на автобиографскиот договор меѓу авторот, раскажувачот и ликот (потполно се идентични), раскажувањето е во прво лице („јас“ форма), може да се заклучи дека се работи за класична автобиографија, автобиографија во потесна смисла или автодигетска автобиографија (Legeune, 1989: 196).

Литература:

- Дигитален речник на македонскиот јазик, <http://www.makedonski.info/search>, прегледано на 16.1.2014.
- Kos-Lajtman, Andrijana. 2011. Autobiografski diskurs u prozi Višnje Stahuljak. *Zbornik radova s meunarodnoga znanstvenoga skupa, Zlatni danci 12*, Filozofski fakultet: Osijek.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina. *Remembering the Past in Words and Pictures: How Autobiographical Stories Become Picturebooks*, Published in: Colomer, Teresa/Kümmerling-Meibauer, Bettina/Silva-Díaz, Cecilia (Hgg.): *New Directions in Picturebook Research*. New York: Routledge, p.5, http://homepages.uni-tuebingen.de/bettina.kuemmerling-meibauer/essays/Remembering_the_Past.pdf, прегледано на 18.1.2014.

- Legeune, Phillippe. 1989. *On Autobiography*, The Autobiographical Pact, Autobiographical Contract, Minneapolis: University of Minnesota Press. https://edocs.uis.edu/Departments/LIS/Course_Pages/LNT501/RN/Rosina's_on-ground_course_storage/Rosina's_LNT_501_Readings/On%20Autobiography%20pp3-30%20%20by%20Philippe%20Lejeune.pdf, прегледано на 16.1.2014.
- Миронска-Христовска, Валентина. 2005. *Просветителството во Македонија*, Институт за македонска литература: Скопје.
- Прличев, Григор. 2003. *Сердарот. Автобиографија*, Матица македонска: Скопје.
- Renza A., Louis. *The Veto of the imagination*, A theory of autobiography, <http://sites.dartmouth.edu/larenza/files/2012/08/Renza-1977-The-Veto-of-the-Imagination-A-Theory-of-Autobiography.pdf> прегледано на 16.1.2014.
- Сталев, Георги. 2001. *Македонската литература во XIX век*, Романтизмот во Македонија/Григор Прличев, Институт за македонска литература: Скопје. <http://english4321.files.wordpress.com/2010/08/philippe-lejeune-the-autobiographical-contract.pdf>, стр. 196, прегледано на 18.1.2014.
- http://www.martinamisweb.com/scholarship_files/Gappmaier_thesis.pdf, прегледано на 16.1.2014.
- Оксфордскиот речник, <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/autobiography?q=autobiography>, прегледано на 16.1.2014.